

تأثیر سه روش پیشگیری بر نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی دانش آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر: پیگیری یک ساله

غلامرضا منشئی^۱

داریوش جلالی^{۲*}

محمد مهدی مظاهری^۳

چکیده

این پژوهش با هدف مقایسه میزان اثربخشی و پایداری یک ساله سه روش پیشگیری شناختی - رفتاری اجتماعی، سخنرانی و ارسال پیام کوتاه بر تغییر نگرش و هیجان طلبی (ابعاد بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی) دانش آموزان دبیرستانی نسبت به سوء مصرف مواد انجام شد. در یک طرح پژوهشی تجربی تعداد ۱۹۲ دانش آموز دختر و پسر انتخاب و در ۳ گروه آزمایش و ۱ گروه کنترل (هر گروه ۲۴ نفر) گمارده شدند و طی ۳ مرحله پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری یک ساله سیاهه نگرش نسبت به مواد مخدر (قربانی، ۱۳۸۰) و ابعاد بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی پرسشنامه هیجان طلبی زاگرمین (۱۹۶۹) را تکمیل کردند. گروه آزمایش (۱) ۱۰ جلسه ۲ ساعته آموزش گروهی شناختی - رفتاری اجتماعی، گروه آزمایش (۲) ۱۰ جلسه ۲ ساعته سخنرانی و گروه آزمایش (۳) به مدت ۲/۵ ماه پیام های پیشگیری را از طریق سرویس پیام کوتاه دریافت کردند. نتایج تحلیل کواریانس چند متغیری نشان دادند که روش های پیشگیری در مرحله پس آزمون و پیگیری یک ساله بر تغییر نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی دانش آموزان نسبت به سوء مصرف مواد مخدر تأثیر معنادار داشته اند ($P < 0/01$). در عین حال نتایج آزمون های تعقیبی بیانگر آن بود که روش شناختی - رفتاری اجتماعی اثربخش تر از دو روش دیگر بود ($P < 0/01$). ضمناً روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه در مرحله پیگیری یک ساله اثربخشی خود را بر روی ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی از دست دادند ($P < 0/01$). نتیجه گیری شد که هر سه روش پیشگیری بر تغییر نگرش تأثیر پایدار داشتند، در حالی که صرفاً روش شناختی - رفتاری - اجتماعی بر روی ابعاد هیجان طلبی تأثیر پایدار داشت.

واژه های کلیدی: روش های پیشگیری از سوء مصرف مواد، روش شناختی - رفتاری - اجتماعی، سخنرانی، ارسال پیام کوتاه، نگرش، هیجان طلبی

۱. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نایین، استادیار گروه روان شناسی، نایین، ایران. (smanshaee@yahoo.com)

۲. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اصفهان، دانشجوی دکتری روان شناسی، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول): (daruosh_jalali@yahoo.com)

۳. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اصفهان، استادیار گروه روان شناسی، اصفهان، ایران. mazaheri@yahoo.com

مقدمه

مطالعات نشان داده‌اند که سن اولین تجربه سوء مصرف مواد مخدر به شدت کاهش یافته است که دلیل اصلی آن را می‌توان به ارتباط با همسالان و دوستان سوء مصرف کننده مواد نسبت داد (فرگوسن و میهان، ۲۰۱۱). از این رو، امروزه سوء مصرف مواد مخدر یک مشکل بسیار جدی برای سلامت عمومی به حساب می‌آید و بیش از پیش اقدامات پیشگیری همه‌جانبه فوری را طلب می‌کند (فین‌استاین، ریچتر و فوستر، ۲۰۱۲).

برنامه‌های پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر، نه تنها از روش‌های درمان موثرترند، بلکه هزینه‌های کمتری را نیز به دولت‌ها و جوامع تحمیل می‌کنند. موسسه ملی سو مصرف مواد آمریکا^۳ (۲۰۰۳) گزارش کرده است که هر ۱ دلار هزینه در برنامه‌های درمانی در مقایسه با عدم درمان، موجب ۳ دلار صرفه‌جویی می‌شود؛ لیکن به ازای هر دلار هزینه برای پیشگیری، حدود ۵ دلار صرفه‌جویی در درمان به وجود می‌آید. ضمناً ۱ دلار انجام هزینه در پیشگیری می‌تواند از ۲۰ دلار خسارت ناشی از مصرف مواد در جامعه جلوگیری به عمل آورد (هاوکینز، کاتالانو و آرتور، ۲۰۰۲).

پیشگیری به مجموعه‌ای از برنامه‌ها به صورت اولیه، ثانویه و ثالثیه گفته می‌شود که میزان بروز انواع اختلالات و معضلات را در جامعه کم می‌کنند، طول مدت آن‌ها را کاهش می‌دهند و آسیب‌های ناشی از اختلالات یا معضلات را تا حدی جبران می‌نمایند (کاپلان و سادوک، ۲۰۰۵). برنامه‌های پیشگیری اولیه که فراگیرترین و وسیع‌ترین نوع پیشگیری به حساب می‌آیند، از شروع هر نوع مصرف مواد غیر قانونی به صورت آزمایشی یا تفریحی جلوگیری به عمل می‌آورند (بوتوین، بیکر، دیوسنبوری، بوتوین و دیاز، ۱۹۹۵؛ بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵).

این برنامه‌ها را از نظر محتوایی می‌توان به پنج دسته کلی تقسیم‌بندی کرد (بوتوین، گریفین و ویلیامز، ۲۰۰۱): در رویکرد اول موسوم به نشر اطلاعات^۴ که معمول‌ترین رویکرد به حساب می‌آید، اطلاعات مناسبی در خصوص مواد، آثار و پیامدهای زیان‌بار مصرف مواد و همچنین ایجاد نگرش منفی و باورهای ضد مصرف مواد با استفاده از ابزارهایی مانند نمایش فیلم، ارائه بحث گروهی، سخنرانی، و در سال‌های اخیر با استفاده از رسانه‌های نوین مانند لوح‌های فشرده، اینترنت، سرویس پیام کوتاه^۵ در اختیار مخاطبین قرار می‌گیرد (شینک، دی‌نوئا و گلاسمن، ۲۰۰۴). دسته

1. Ferguson & Meehan
2. Feinstein, Richter & Foster
3. National Institute on Drug Abuse
4. Hawkins, Catalano & Arthur
5. Kaplan & Sadock
6. Botvin, Baker, Dusenbury, Botvin & Diaz
7. Griffin
8. Williams
9. information dissemination approach
10. short message service
11. Schinke, Di Noia & Glassman

دوم با عنوان رویکرد پرورش عاطفی^۱، بر روی نیازهای روان‌شناختی افراد تمرکز دارد (بوتوین، بیکر، فیلازولا و بوتوین^۲، ۱۹۹۰). دسته سوم، رویکرد جایگزین^۳ است که طی آن روش‌های جایگزین مصرف مواد به افراد معرفی می‌شوند تا آنان احساس بی‌حوصلگی و خمودی نکنند (بوتوین، گریفین و ویلیامز، ۲۰۰۱). دسته چهارم تحت عنوان رویکرد نفوذ اجتماعی^۴ مبتنی بر سه مولفه ایمن‌سازی روانی^۵، اصلاح انتظارات مبتنی بر هنجارها^۶ و آموزش مهارت‌های مقابله‌ای^۷ است که عمدتاً بر نظریه شناختی - اجتماعی بندورا^۸ (۱۹۷۷) استوار است (وایت^۹، ۱۹۹۲؛ دیشون، کاونانگ، اشناایگر، نلسون و کافمن^{۱۰}، ۲۰۰۲). دسته پنجم، رویکرد یکپارچه نفوذ اجتماعی - افزایش توانایی^{۱۱} به مثابه جامع‌ترین رویکرد، بر طیف وسیعی از عوامل سبب‌ساز رفتارهای پرخطر از قبیل، خشونت، مصرف الکل و سوء مصرف مواد بنا شده است (جیسور و جیسور^{۱۲}، ۱۹۷۷). بارزترین ویژگی این رویکرد نسبت به رویکرد نفوذ اجتماعی، آموزش مهارت‌های خود‌مدیریتی و مهارت‌های اجتماعی است که بر اساس نظریه شناختی - اجتماعی بندورا (۱۹۷۷) و نظریه‌ی رفتار مشکل‌آفرین^{۱۳} جیسور (۱۹۹۲) قوام یافته است (استینبرگ و موریس^{۱۴}، ۲۰۰۱). در واقع، سوء مصرف مواد به منزله رفتاری که به شکل اجتماعی آموخته شده و رفتار کارکردی که از تعامل عوامل فردی و بین فردی شکل می‌گیرد، مفهوم سازی می‌شود. این رویکرد، شامل افزایش توان تصمیم‌گیری، تغییر رفتار شخصی، کاهش اضطراب، افزایش مهارت‌های قاطعیت‌ورزی اجتماعی، ارتباط و کاربرد مهارت‌های عمومی برای مقابله با فشارهای اجتماعی است که به وسیله بحث گروهی یا کلاسی، آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش مهارت‌های شناختی - رفتاری توأم با آموزش مهارت‌های اجتماعی عملی می‌گردد (بوتوین، گریفین و ویلیامز، ۲۰۰۱).

نتایج اغلب تحقیقات نشان می‌دهند که کارایی و اثربخشی رویکردهای پیشگیری یکپارچه بالاتر از رویکرد نشر اطلاعات است (موسسه ملی سوء مصرف مواد، ۲۰۰۳؛ بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵؛ روهرباخ، سان و سوسمن^{۱۵}، ۲۰۱۰). با این حال، رویکرد نشر اطلاعات به دلیل سهولت، ارزانی، دامنه نفوذ و بسیاری از ویژگی‌های دیگر که رویکردهای یکپارچه فاقد آن هستند، همواره به عنوان یک

1. affective education approach
2. Filazzola
3. alternative approach
4. social influence approach
5. psychological inoculation
6. correcting normative expectations
7. coping skills training
8. Bandura
9. Witte
10. Dishion, Kavanagh, Schneiger, Nelson & Kaufman
11. integrated social influence - competence enhancement approach
12. Jessor & Jessor
13. problem behavior
14. Steinberg & Morris
15. Rohrbach, Sun & Sussman

روش پیشگیری مناسب و در دسترس مطرح بوده است (فلای^۱، ۲۰۰۰؛ کوچ‌پرس^۲، ۲۰۰۲). این موضوع از دو بعد قابل بررسی است: اولاً در تمامی برنامه‌ها و رویکردهای پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر، نقش و اهمیت آگاه‌سازی و دادن اطلاعات به مخاطبین جزء اهداف و برنامه‌های مداخله به حساب می‌آید. ثانیاً، رویکرد نشر اطلاعات به دلیل سهولت و انعطاف‌پذیری، اگرچه در ابتدای مطرح شدن، صرفاً با استفاده از چندین ابزار محدود مانند سخنرانی، پوستر و جزوه‌های آموزشی به مخاطبین ارائه می‌شد، ولی بعدها با توجه به شناسایی عوامل دخیل در سوء مصرف مواد مخدر، روش‌های دیگری مانند استفاده از گروه‌های مرجع یا معتادان نادم (یونسی و محمدی، ۱۳۸۵) و روش‌های مبتنی بر فن‌آوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات مورد استفاده قرار گرفتند. این روش‌های نوین مانند استفاده از اینترنت و لوح فشرده نه تنها بر روی پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر موثر هستند، بلکه اثربخشی آنها در مقایسه با روش‌های سنتی از قبیل سخنرانی و ارائه جزوه آموزشی بالاتر گزارش شده است (دی‌نویا، شوین، داستور و شینک^۳، ۲۰۰۳؛ شینک، دی‌نویا و گلاسمن^۴، ۲۰۰۴). در همین رابطه، نتایج پاره‌ای از مطالعات حاکی از آن است که برنامه‌هایی که از طریق رسانه‌های چندگانه^۵ در دسترس جوانان قرار می‌گیرند، اثرات نیرومندی بر هنجارهای اجتماعی آنها ایجاد می‌کنند (چو، مونت‌گومری، پنتز، روهرباخ، جانسون و همکاران^۶، ۱۹۹۸).

به نظر می‌رسد در به کارگیری برنامه‌های پیشگیری، علاوه بر پیامدهای کوتاه مدت از قبیل دامنه‌ی نفوذ، هزینه‌های مترتب و تاثیرات اولیه بر روی کاهش عوامل خطرآفرین و بهبود عوامل محافظت‌کننده، بایستی به نتایج میان مدت و بلندمدت این مداخلات توجه داشت. چون برخی از برنامه‌های پیشگیری که از سنین کودکی و پیش دبستانی شروع می‌شوند، باید اثربخشی خود را تا دوره‌های نوجوانی و بزرگسالی حفظ نمایند (موسسه ملی سوء مصرف مواد، ۲۰۰۳). این واقعیت از آن جا ناشی می‌شود که مداخله‌های مبتنی بر پیشگیری اولیه در ارتباط با عوامل خطرآفرین (مانند رفتارهای پرخطرانه، عدم بازداری و خودکنترلی ضعیف) اغلب نسبت به مداخله‌های بعدی که هدف آن تغییر مسیر زندگی کودک و دور کردن او از مشکلات و سوق دادن وی به سمت رفتارهای مثبت است، کارآمدی بالاتری دارند (کامپفر، اولدز، الکساندر، زاگر و گری^۷، ۱۹۹۸؛ ایالونگو، پوداسکا، ورتامر و کلام^۸، ۲۰۰۱).

بنابراین روش‌های پیشگیری که اثربخشی طولانی مدت‌تری بر روی متغیرهای همبسته با سوء مصرف مواد مخدر دارند از ارزش و اهمیت بالاتری برخوردارند (استینبرگ و موریس^۹، ۲۰۰۱؛

1. Flay
2. Cuijpers
3. Di Noia, Schwinn, Dasture & Schinke
4. multimedia
5. Chou, Montgomery, Pentz, Rohrbach, Johnson et al.
6. Kumpfer, Olds, Alexander, Zucker & Gary
7. Ialongo, Poduska, Werthamer & Kellam

یانگ، لیو، زنگ، یو، جی و همکاران^۱، ۲۰۰۸). از مهمترین ویژگی‌های یک روش پیشگیری مناسب این است که اثربخشی آن در طی دوره اگر به دلیل عدم پیگیری و مرور کاهش پیدا می‌کند به نقطه‌ی اولیه یا خط پایه نرسد (دیشون و همکاران، ۲۰۰۲). در همین راستا، برخی مطالعات پیگیری، اثربخشی طولانی مدت روش‌های پیشگیری حتی پس از ۶ سال را مورد تاکید قرار داده‌اند (بوتوین و همکاران، ۱۹۹۰؛ بوتوین و همکاران، ۱۹۹۵).

از میان عوامل محافظت‌کننده و عوامل خطرآفرین، نگرش افراد نسبت به مصرف مواد مخدر از مهمترین این عوامل است که گرایش یا عدم گرایش افراد به سمت مصرف مواد مخدر را پیش‌بینی می‌نماید (کوپر، فران، راسل و مردر^۲ ۱۹۹۵؛ کرونلنسکی و هیگنز^۳، ۲۰۰۷؛ استرنبرگ و مانهام^۴، ۲۰۰۷). همچنین برخی ویژگی‌های روانی و شخصیتی مانند هیجان‌طلبی و تازه‌جویی که از مولفه‌های مزاجی شخصیت به شمار می‌آیند نیز از توان بالایی برای پیش‌بینی گرایش یا عدم گرایش به سمت مصرف مواد مخدر برخوردارند (یانوویزکی^۵، ۲۰۰۵؛ زاگرن^۶، ۲۰۰۷؛ کاگان و اسنیدمن^۷، ۲۰۰۹؛ ایسایو^۸، ۲۰۱۱).

قصد افراد برای سوء مصرف مواد، دست کم در دفعات اولیه مصرف تحت تاثیر نگرش آنان نسبت به مصرف مواد قرار دارد. لذا، بیشتر برنامه‌ها و مداخلات پیشگیری بر روی ایجاد نگرش منفی نسبت به سوء مصرف مواد مخدر تاکید زیادی دارند (مک‌کالر، سوسمن، دنت و تران^۹، ۲۰۰۱). هیجان‌طلبی نیز آن گونه که در نظریه زاگرن (۱۹۷۹) مطرح شده است دارای ۴ بعد ماجراجویی^{۱۰}، تجربه‌جویی^{۱۱}، بازداری‌زدایی^{۱۲} و بیزاری از یکنواختی^{۱۳} است که رفتارهای مرتبط با سوء مصرف مواد مخدر را پیش‌بینی و تبیین می‌نمایند (زاگرن، ۲۰۰۷). هرچند تعدادی مطالعات نشان داده‌اند که هیجان‌طلبی به صورت کلی گرایش یا عدم گرایش به سوء مصرف مواد مخدر را تبیین می‌نماید (یانوویزکی، ۲۰۰۵؛ زاگرن، ۲۰۰۷)، لیکن نتایج پاره‌ای از این مطالعات بیانگر آن است که بعد ماجراجویی (فورچون، بل، بلن و پیک^{۱۴}، ۱۹۹۹؛ کوپستاین^{۱۵}، ۱۹۹۹) و بعد بیزاری از یکنواختی (زاگرن، ۲۰۰۷) بیش از ابعاد دیگر رفتارهای همبسته با سوء مصرف مواد مخدر را تبیین می‌نمایند.

1. Young, Liu, Zeng, Yi, Ji et al.
2. Cooper, Frone, Russel & Muder
3. Kruglanski & Higgins
4. Sternberg & Monaham
5. Yanovizky
6. Zukerman
7. Kagan & Snidman
8. Essau
9. McCuller, Sussman, Dent & Teran
10. thrill and adventure seeking
11. experience seeking
12. disinhibition
13. boredom susceptibility
14. Forthun, Bell, Belln & Peek
15. Kopstein

به خصوص که این ابعاد با بعد نوجویی^۱ در نظریه شخصیتی سرشت و منش^۲ کلونینجر^۳ (۱۹۸۷) که نقش آن در پیش‌بینی رفتار سوء مصرف مواد تایید شده است، همبستگی قوی دارند (هلموس، داوونی، آرفکین، هندرسون و شوستر^۴، ۲۰۰۱).

بررسی‌های متعددی پیرامون اثربخشی روش‌های مختلف پیشگیری بر روی متغیرهای همبسته با سوء مصرف مواد مخدر انجام شده است. برای مثال، برنامه‌های مختلف آموزشی مبتنی بر آگاه‌سازی آثار زیانبار مصرف مواد (سویشر، وارنر و هرث^۵؛ کویچ‌پرس، ۲۰۰۲؛ یونسی و محمدی، ۱۳۸۵)، آموزش‌های مبتنی بر الگوی نفوذ اجتماعی در زمینه مقابله با فشار همسالان و نابهنجاری مصرف مواد مخدر (هانسن، جانسون، فلائی، فیل، گراهام و همکار^۶، ۱۹۸۸؛ دیشون و همکاران، ۲۰۰۲)، ایمن‌سازی (کارول^۷، ۲۰۰۰)، آموزش مهارت‌های زندگی (اسپیث، ویچولد، رایتر و وینسر^۸، ۲۰۱۰)، الگوی یکپارچه نفوذ اجتماعی - افزایش توانایی (استینبرگ و موریس، ۲۰۰۱؛ یانگ و همکاران، ۲۰۰۸) را می‌توان نام برد. به خصوص برخی از این پژوهش‌ها به اثربخشی طولانی مدت روش‌های پیشگیری اشاره کرده‌اند. از جمله اثربخشی روش آموزش مهارت‌های زندگی پس از گذشت ۶ سال (بوتوین و همکاران، ۱۹۹۰)، روش پیشگیری بر اساس «پروژه به سوی عدم مصرف مواد» طی دوره یک ساله (سان، سوسمن، دنت و روهرباخ^۹، ۲۰۰۸؛ روهرباخ، سان و سوسمن، ۲۰۱۰) و برنامه آموزشی مبتنی بر رویکرد یکپارچه نفوذ اجتماعی طی دوره پیگیری ۱۸ ماهه بر روی متغیرهای همبسته با سوء مصرف مواد، سیگار و الکل مورد تاکید قرار گرفته است (فاگیانو، ویگنا، بورخارت، بوهرن و گریگوری^{۱۰}، ۲۰۰۸، ۲۰۱۰).

با توجه به کمبود پژوهش‌ها در باب مقایسه اثربخشی و پایداری روش‌های پیشگیری یکپارچه و روش‌های مبتنی بر نشر اطلاعات، در این پژوهش اثربخشی الگوی شناختی - رفتاری اجتماعی به عنوان جامع‌ترین رویکرد پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر، در مقایسه با دو روش پیشگیری مبتنی بر نشر اطلاعات، یعنی روش پیشگیری از طریق سرویس پیام کوتاه و روش سخنرانی که نسبت به رویکردهای پیشگیری یکپارچه، از نظر اجرا کم هزینه‌تر و ساده‌تر هستند و بعضاً دامنه‌ی نفوذ بالایی نیز دارند بر روی نگرش و هیجان‌طلبی (بعد بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی) دانش‌آموزان دبیرستانی در مقابل سوء مصرف مواد مخدر بررسی شده و نتایج در دوره یک ساله پیگیری شده‌اند. برای این منظور فرضیه‌های زیر مطرح شده‌اند:

1. novelty seeking
2. temperament and character
3. Cloninger
4. Helmus, Downey, Arfken, Henderson & Schuster
5. Swisher, Warner & Herr
6. Hansen, Johnson, Flay, Phil, Graham et al.
7. Carroll
8. Speath, Weichold, Rainer & Wiensner
9. Sun, Sussman, Dent & Rohrbach
10. Faggiano, Vigna, Burkhart, Bohm & Gergori

۱) ارائه روش‌های پیشگیری (آموزش شناختی-رفتاری اجتماعی، ارسال پیام کوتاه و سخنرانی) موجب کاهش میانگین نمرات نگرش، ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی دانش آموزان می‌شوند.
 ۲) میزان اثربخشی روش‌های پیشگیری در کاهش میانگین نمرات نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی دانش آموزان متفاوت است.
 ۳) اثربخشی روش‌های پیشگیری بر روی تغییر نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی نسبت به سوء مصرف مواد مخدر طی دوره پیگیری یک ساله پایدار باقی می‌ماند.

روش پژوهش

طرح پژوهش: این پژوهش از زمره پژوهش‌های تجربی و دارای طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون با گروه کنترل و گمارش تصادفی همراه با مطالعه پیگیری یک ساله بود.
 جامعه آماری و روش نمونه‌گیری:
 جامعه آماری پژوهش کلیه دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهرکرد بودند که تعداد آنها در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بالغ بر ۱۴۰۰۰ نفر بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای از بین دو ناحیه آموزشی شهرکرد به صورت تصادفی یک ناحیه انتخاب و سپس به صورت تصادفی ۲ دبیرستان دخترانه و ۲ دبیرستان پسرانه انتخاب و از هر کدام از این دبیرستان‌ها تعداد ۵۰ دانش‌آموز از پایه‌های تحصیلی سه‌گانه انتخاب (در مجموع ۲۰۰ دانش‌آموز) و در ۸ گروه (۴ گروه دانش‌آموزان پسر و ۴ گروه دانش‌آموزان دختر) گمارده شدند. البته با توجه به این که در حین اجرای مداخلات در سه گروه افت وجود داشت، لذا به صورت تصادفی از گروه‌های دیگر نیز یک دانش‌آموز کنار گذاشته شد و تجزیه و تحلیل اطلاعات در مرحله پس‌آزمون بر روی تعداد ۱۹۲ دانش‌آموز (هر گروه ۲۴ نفر) انجام شد. در مرحله پیگیری ۱ ساله نیز به دلیل افت تعداد شرکت‌کنندگان، تجزیه و تحلیل بر روی ۱۸۶ دانش‌آموز انجام شد. حداقل سن دانش‌آموزان ۱۵ و حداکثر ۱۸ سال با میانگین ۱۶/۶۵ و انحراف استاندارد ۰/۷ بود.

ابزار اندازه‌گیری

برای جمع‌آوری اطلاعات از دو پرسشنامه استفاده گردید:

۱) سیاهه نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر (قربانی، ۱۳۸۰): این سیاهه نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی را نسبت به مواد مخدر می‌سنجد و دارای ۳۰ گویه است. هر گویه بر اساس مقیاس ۴ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شود. نمره بالا نشان‌دهنده گرایش بیشتر به سوء مصرف مواد مخدر و نمره پایین نشان‌دهنده گرایش کمتر به سوء مصرف مواد مخدر است. اعتبار سیاهه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۰ گزارش شده است (قربانی و فاتحی‌زاده، ۱۳۸۳). در پژوهش حاضر، اعتبار سیاهه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در یک نمونه متشکل از ۳۷ نفر از دانش‌آموزان جامعه

هدف ۰/۸۱ و از طریق روش بازآزمایی به فاصله دو هفته ۰/۷۴ به دست آمد. روایی محتوایی سیاهه توسط سه نفر روان‌شناس با تجربه در زمینه مطالعه اعتیاد و پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر مورد تایید قرار گرفت.

۲) **مقیاس هیجان‌طلبی**^۱ (زاگرم، ۱۹۶۹): این مقیاس تفاوت‌های فردی را در سطح بهینه تحریک و برانگیختگی بررسی می‌کند. در این پژوهش از فرم پنجم مقیاس بهره گرفته شد که مشتمل بر ابعاد ماجراجویی، تجربه‌جویی، عدم بازداری و بی‌بازی از یکنواختی است و ۴۰ عبارت دو بخشی دارد. نمره بالا در این مقیاس نشان دهنده هیجان‌طلبی بیشتر و نمره پایین نشان دهنده هیجان‌طلبی کمتر است. البته در پژوهش حاضر، صرفاً از دو بعد بی‌بازی از یکنواختی و ماجراجویی استفاده شد. بدین ترتیب سؤال‌های ۳، ۱۱، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۸، ۳۸ و ۴۰ برای سنجش بعد ماجراجویی و سؤال‌های ۲، ۵، ۷، ۸، ۱۵، ۲۴، ۲۷، ۳۱، ۳۴ و ۳۹ برای سنجش بعد بی‌بازی از یکنواختی به کار رفتند. زاگرم (۱۹۶۹) اعتبار کلی مقیاس را ۰/۸۳ تا ۰/۸۶ گزارش کرده است. در ایران نیز گدازنده (۱۳۷۸) اعتبار مقیاس را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۵ و روایی سازه آن را از طریق همبستگی با مقیاس هیجان‌طلبی آرنه^۲ (۱۹۹۳) برای افراد معتاد، غیرمعتاد و کل به ترتیب ۰/۲۹، ۰/۵۵ و ۰/۴۶ گزارش کرده است (احقر، حسینی، اکبری و شریفی، ۱۳۸۸). در پژوهش حاضر نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، پایایی بعد ماجراجویی برابر ۰/۷۸ و بعد بی‌بازی از یکنواختی برابر با ۰/۸۱ به دست آمد. روایی سازه مقیاس نیز با استفاده از تحلیل عاملی تاییدی مبین دو بعد مشخص مقیاس بود که بار عاملی بعد ماجراجویی برابر با ۰/۳۸ و بار عاملی بعد بی‌بازی از یک‌نواختی برابر با ۰/۳۲ به دست آمد.

روند اجرای پژوهش

ارائه روش‌های مختلف پیشگیری به عنوان سطوح مختلف متغیر مستقل و نگرش، بی‌بازی از یکنواختی و ماجراجویی متغیرهای وابسته پژوهش بودند. روش آموزش شناختی-رفتاری اجتماعی به صورت گروهی و با استفاده از روش آموزش شناختی-رفتاری توأم با آموزش مهارت‌های اجتماعی به گروه آزمایش (۱) ارائه شد. به این ترتیب که به جزء جلسه اول که به معرفی آموزش‌گر و اعضای گروه، شناسایی مواد، عوامل زمینه‌ساز شناختی، رفتاری، اجتماعی و خانوادگی سوء مصرف مواد مخدر اختصاص یافت، در جلسات دوم تا دهم، ۷۵ دقیقه اول جلسه به آموزش یکی از فنون شناختی-رفتاری (از قبیل مهارت‌های کنترل شخصی، الگوی ABC، کنترل فکر، تصمیم‌گیری، قاطعیت‌ورزی، کنترل اضطراب، سبک‌های مقابله‌ای، عزت نفس، مدیریت خود، حل مسئله) و مرور تکلیف منزل جلسه قبل، و ۴۵ دقیقه آخر به آموزش یکی از مهارت‌های اجتماعی و تکلیف جلسه بعدی اختصاص می‌یافت. سخنرانی‌ها نیز طی ۱۰ جلسه‌ی ۲ ساعته به قصد آگاه‌سازی دانش‌آموزان از ضرر و زیان ناشی از مواد مخدر و تغییر نگرش آنان نسبت به مصرف مواد مخدر به

1. Sensation Seeking Scale (SSS)

2. Arrnre, J

گروه آزمایش (۲) ارائه شد. ارسال پیام‌های کوتاه نیز بر اساس متون و پیام‌های مربوط به پیشگیری از سوء مصرف مواد تنظیم و برای اعضای گروه آزمایش (۳) ارسال شد. به این ترتیب که در هر روز ۳ پیام در قالب یک یا دو جمله سلیس و جذاب با محتوای آگاه‌سازی نسبت به اثرات سوء مصرف مواد، ایجاد نگرش منفی نسبت به مصرف مواد و مسایل مربوط به سوء مصرف مواد مخدر ارسال گردید.

تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهش با استفاده از بسته‌های نرم‌افزاری SPSS ویرایش هجدهم صورت گرفت، که طی آن برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل کواریانس چند متغیری و برای مقایسه زوجی میانگین گروه‌ها نیز از آزمون تعقیبی توکی (برای مقایسه میانگین گروه‌های مساوی) و آزمون شفه (برای مقایسه میانگین گروه‌های نامساوی) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. آماده‌های توصیفی مربوط به نگرش، ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری یک ساله

متغیرها	گروه‌ها	پیش‌آزمون		پس‌آزمون		پیگیری یک ساله	
		انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین
نگرش	شناختی - رفتاری	۵/۰۶	۴۵/۲۹	۵/۷۲	۳۶/۲۵	۴۸/۹۷	۳۸/۳۱
	سخنرانی	۵/۴۱	۴۴/۶۳	۶/۸۳	۴۰/۶۷	۶/۱۸	۴۳/۶۷
	ارسال پیام کوتاه	۶/۶۸	۴۵/۰۲	۵/۶۷	۴۱/۰۴	۷/۵۳	۴۲/۸۹
	گروه کنترل	۶/۳۹	۴۶/۶۳	۷/۰۶	۴۶/۳۴	۶/۲۸	۴۶/۱۴
ماجراجویی	شناختی - رفتاری	۱/۳۸	۶/۵۲	۱/۰۹	۳/۸۹	۱/۱۷	۴/۲۵
	سخنرانی	۱/۶۵	۶/۱۸	۱/۲۱	۴/۹۷	۱/۵۵	۵/۵۹
	ارسال پیام کوتاه	۱/۴۴	۶/۴۵	۱/۲۸	۴/۸۷	۱/۴۲	۵/۴۰
	گروه کنترل	۱/۴۸	۶/۲۵	۱/۲۷	۵/۹۵	۱/۳۰	۵/۷۵
بیزاری از یکنواختی	شناختی - رفتاری	۱/۵۳	۶/۶۸	۱/۱۲	۴/۲۷	۱/۱۴	۴/۷۸
	سخنرانی	۱/۶۴	۶/۳۵	۰/۸۹۲	۵/۳۹	۱/۲۳	۵/۹۱
	ارسال پیام کوتاه	۱/۵۶	۶/۳۵	۱/۱۵	۵/۳۳	۱/۴۵	۵/۹۹
	گروه کنترل	۱/۴۸	۶/۳۷	۶/۰۶	۶/۰۶	۱/۴۰	۶/۴۶

طبق جدول (۱) مشاهده می‌شود که در مرحله پیش‌آزمون، میانگین نمرات نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی گروه‌های آزمایش و کنترل اختلاف بسیار اندکی با یکدیگر داشته‌اند، در حالی که در مرحله پس‌آزمون و پیگیری یک ساله میانگین نمرات نگرش گروه شناختی - رفتاری به ترتیب (۹/۰۴، ۶/۹۸)، گروه سخنرانی (۳/۹۶، ۰/۹۶) و گروه ارسال پیام کوتاه (۳/۹۸، ۰/۶۳)، میانگین نمرات ماجراجویی گروه شناختی - رفتاری اجتماعی (۲/۶۳ و ۲/۲۷)، گروه سخنرانی

(۳/۴۸ و ۱/۰۹) و گروه سرویس پیام کوتاه (۱/۵۸ و ۱/۳۵) و میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی گروه شناختی - رفتاری اجتماعی (۲/۴۱ و ۱/۹)، گروه سخنرانی (۰/۹۶ و ۰/۴۴) و گروه سرویس پیام کوتاه (۱/۰۲ و ۰/۳۶) کاهش یافته است.

نتایج مقایسه آن در جدول ۲ با استفاده از تحلیل کواریانس ارائه شده است. کاربرد تحلیل کواریانس مستلزم رعایت پیش شرط‌هایی است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج آزمون باکس به عنوان یکی از این پیش شرط‌ها در مرحله پیش آزمون ($F=1/82, P>0/05$)، محاسبه $(Box's M=22/84)$ و در مرحله پس آزمون ($F=1/39, P>0/05$)، $(Box's M=16/09)$ محاسبه شد که چون در هر دو مورد سطح معناداری آزمون باکس بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بود، نتیجه‌گیری شد که ماتریس واریانس - کواریانس‌ها همگن است. نتایج آزمون لوین نیز به عنوان شرط همگنی واریانس‌ها در مرحله پس آزمون برای نگرش ($F_{(3,188)}=1/85, P>0/05$)، بیزاری از یکنواختی ($F_{(3,188)}=0/71, P>0/05$) و ماجراجویی ($F_{(3,188)}=1/51, P>0/05$) و در مرحله پیگیری یک ساله برای نگرش ($F_{(3,186)}=1/29, P>0/05$)، بیزاری از یکنواختی ($F_{(3,186)}=0/58, P>0/05$) و ماجراجویی ($F_{(3,186)}=1/24, P>0/05$) محاسبه شد. چون برای تمامی متغیرها در مرحله پس آزمون و پیگیری یک ساله سطح معناداری مشاهده شده بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بوده است، لذا نتیجه‌گیری شد که شرط همگنی واریانس‌ها نیز برقرار است. در جدول ۱ میانگین و انحراف استاندارد میانگین نمرات نگرش، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی در مراحل پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری یک ساله ارائه شده است.

جدول (۲) نتایج تحلیل کواریانس مربوط به مقایسه میانگین نمرات پس آزمون نگرش، ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی پس از کنترل نمرات پیش آزمون

منبع	متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	سطح معناداری
پیش آزمون	نگرش	۴۰۱۲/۶۷	۱	۴۰۱۲/۶۷	۲۱۶/۷۹	**/۰۰۱
	ماجراجویی	۷۲/۸۸	۱	۷۲/۸۸	۶۶/۴۷	**/۰۰۱
	بیزاری از یکنواختی	۱۶۰/۶۲	۱	۱۶۰/۱۶۲	۶۲/۶۱	**/۰۰۱
عضویت گروهی	نگرش	۱۹۷۱/۰۵	۳	۱۹۷۱/۰۱	۳۵/۴۹	**/۰۰۱
	ماجراجویی	۱۱۴/۲۶	۳	۳۸/۰۸	۳۴/۷۳	**/۰۰۱
	بیزاری از یکنواختی	۹۰/۰۹	۳	۳۰/۰۳	۳۱/۲۵	**/۰۰۱

** $P < 0/01$

نتایج تحلیل کواریانس در جدول ۲ نشان می‌دهد که پس از وارد کردن میانگین نمرات پیش آزمون به عنوان متغیر کنترل، بین میانگین نمرات نگرش ($F_{(3,188)}=35/49, P<0/01$)، ماجراجویی ($F_{(3,188)}=34/73, P<0/01$) و بیزاری از یکنواختی ($F_{(3,188)}=31/25, P<0/01$) پژوهش و گروه‌های آزمایش و کنترل تفاوت معنادار به وجود آمده است. لذا فرضیه‌ی (۱) پژوهش تأیید می‌گردد. نتایج مقایسه زوجی میانگین نمرات نگرش گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله

پس‌آزمون در جدول (۳) و مقایسه زوجی میانگین نمرات ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی در جدول (۴) ارائه شده‌اند.

جدول (۳). نتایج آزمون تعقیبی توکی جهت مقایسه زوجی میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پس‌آزمون

مقایسه زوجی گروه‌ها		اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	سطح معناداری
گروه شناختی- رفتاری اجتماعی	سخنرانی	-۴/۳۱	۱/۲۸	**۰/۰۰۵
	ارسال پیام کوتاه	-۴/۹۳	۱/۲۸	**۰/۰۰۱
	کنترل	-۱۰/۱۶	۱/۲۸	**۰/۰۰۱
گروه سخنرانی	ارسال پیام کوتاه	-۰/۶۲۵	۱/۲۸	۰/۹۶۲
	کنترل	-۵/۸۵	۱/۲۸	**۰/۰۰۱
گروه ارسال پیام کوتاه	کنترل	-۵/۲۲	۱/۲۸	**۰/۰۰۱

** $P < ۰/۰۱$

در جدول ۳ میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر گروه‌های آزمایش و کنترل با یکدیگر تفاوت معنادار داشته‌اند: میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر هر سه روش پیشگیری از میانگین گروه کنترل به صورت معناداری کمتر بوده است ($P < ۰/۰۱$). همچنین میانگین نمرات روش شناختی- رفتاری اجتماعی از میانگین نمرات دو گروه سخنرانی ($P < ۰/۰۱$) و گروه ارسال پیام کوتاه ($P < ۰/۰۱$) کمتر بوده است. در حالی که بین میانگین نمرات گروه سخنرانی و گروه ارسال پیام کوتاه تفاوت معناداری مشاهده نشد ($P > ۰/۰۵$).

جدول (۴). نتایج آزمون تعقیبی توکی جهت مقایسه زوجی میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پس‌آزمون

مقایسه زوجی گروه‌ها		بیزاری از یکنواختی		ماجراجویی	
		اختلاف میانگین	سطح معناداری	اختلاف میانگین	سطح معناداری
گروه شناختی- رفتاری	سخنرانی	-۱/۱۲	**۰/۰۰۱	-۱/۰۸	**۰/۰۰۱
	ارسال پیام کوتاه	-۱/۰۶	**۰/۰۰۱	-۰/۹۷۹	**۰/۰۰۱
	کنترل	-۱/۷۹	**۰/۰۰۱	-۲/۰۶	**۰/۰۰۱
گروه سخنرانی	ارسال پیام کوتاه	۰/۰۶۲	۰/۹۹۳	۰/۱۰۴	۰/۹۷۵
	کنترل	-۰/۶۶۶	*۰/۰۲۲	-۰/۹۷۹	**۰/۰۰۱
گروه ارسال پیام کوتاه	کنترل	-۰/۷۲۹	**۰/۰۱۰	-۱/۰۸	**۰/۰۰۱

** $P < ۰/۰۱$ * $P < ۰/۰۵$

در جدول ۴ میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی هر سه گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل کمتر بوده است: گروه شناختی- رفتاری اجتماعی ($P < ۰/۰۱$)، گروه سخنرانی ($P < ۰/۰۵$) و گروه ارسال پیام کوتاه ($P < ۰/۰۱$). در عین حال، میانگین نمرات گروه‌های آزمایش نیز با یکدیگر متفاوت بوده است: میانگین نمرات گروه شناختی- رفتاری اجتماعی از میانگین نمرات دو گروه سخنرانی

($P < 0/01$) و گروه ارسال پیام کوتاه ($P < 0/01$) کمتر بوده، در حالی که بین میانگین نمرات گروه سخنرانی و گروه ارسال پیام کوتاه تفاوت معناداری مشاهده نشد ($P > 0/05$). همچنین میانگین نمرات ماجراجویی هر سه گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل کمتر بوده است ($P < 0/01$). در عین حال، میانگین نمرات گروه‌های آزمایش نیز با یکدیگر تفاوت معنادار داشته‌اند: میانگین نمرات گروه شناختی - رفتاری اجتماعی از میانگین نمرات دو گروه سخنرانی ($P < 0/01$) و گروه ارسال پیام کوتاه ($P < 0/01$) کمتر بوده، در حالی که بین میانگین نمرات گروه سخنرانی و گروه ارسال پیام کوتاه تفاوت معناداری مشاهده نشد ($P > 0/05$). بنابراین فرضیه (۲) پژوهش تایید می‌شود.

جدول (۵) نتایج تحلیل کواریانس مربوط به مقایسه میانگین نمرات پیگیری یک ساله نگرش، ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی پس از کنترل نمرات پیش آزمون

منبع	متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	سطح معناداری
پیش آزمون	نگرش	۳۶۲۴/۴۱	۱	۳۶۲۴/۴۱	۱۱۲/۰۶	**۰/۰۰۱
	ماجراجویی	۶۹/۵۳	۱	۶۹/۵۳	۴۳/۵۲	**۰/۰۰۱
	بیزاری از یکنواختی	۱۳۳/۱۳	۱	۱۳۳/۱۳	۵۱/۵۹	**۰/۰۰۱
عضویت گروهی	نگرش	۱۴۶۵/۱۴	۳	۴۸۸/۳۸	۳۱/۲۷	**۰/۰۱۸
	ماجراجویی	۹۱/۸۹	۳	۳۰/۶۳	۱۷/۹۹	**۰/۰۲۹
	بیزاری از یکنواختی	۷۳/۲۷	۳	۲۴/۴۲	۱۵/۶۶	**۰/۰۳۶

* $P < 0/05$

در جدول ۵ مشخص شده است که نتایج تحلیل کواریانس چند متغیری در مرحله پیگیری یک ساله پس از وارد کردن میانگین نمرات پیش آزمون به عنوان متغیر کنترل برای میانگین نمرات نگرش به صورت ($F_{(3,186)} = 31/27, P < 0/01$)، ماجراجویی ($F_{(3,186)} = 17/66, P < 0/05$) و بیزاری از یکنواختی ($F_{(3,186)} = 15/66, P < 0/05$) بود که نشان می‌دهد هر چند سطح معناداری بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی در مرحله پیگیری یک ساله نسبت به مرحله پس آزمون کاهش یافته است، باز هم کماکان در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. لذا فرضیه‌ی (۳) پژوهش تایید می‌گردد. نتایج مقایسه زوجی میانگین نمرات نگرش گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پس آزمون در جدول (۶) و میانگین نمرات ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی در جدول (۷) ارائه شده‌اند.

جدول (۶). نتایج آزمون تعقیبی شفه جهت مقایسه زوجی میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پیگیری یک ساله

مقایسه زوجی گروه‌ها		اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	سطح معناداری
گروه شناختی- رفتاری اجتماعی	سخنرانی	-۵/۳۶	۱/۲۵	**۰/۰۰۱
	ارسال پیام کوتاه	-۴/۵۸	۱/۲۵	**۰/۰۰۱
	کنترل	-۷/۸۳	۱/۲۵	**۰/۰۰۱
گروه سخنرانی	ارسال پیام کوتاه	۰/۷۸	۱/۲۵	۰/۵۸۵
	کنترل	-۲/۴۷	۱/۲۵	*۰/۰۵
گروه ارسال پیام کوتاه	کنترل	-۳/۲۵	۱/۲۵	*۰/۰۳۸

**P < ۰/۰۱ *P < ۰/۰۵

در جدول ۶ مشخص شده است که در مرحله پیگیری یک ساله، میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر گروه‌های آزمایش و کنترل با یکدیگر تفاوت معنادار داشته‌اند: بدین ترتیب که میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر هر سه روش پیشگیری از میانگین گروه کنترل به صورت معناداری کمتر بوده است ($P < ۰/۰۵$). همچنین میانگین نمرات روش شناختی- رفتاری اجتماعی از میانگین نمرات دو گروه سخنرانی ($P < ۰/۰۱$) و گروه ارسال پیام کوتاه ($P < ۰/۰۱$) کمتر بوده است. در حالی که بین میانگین نمرات گروه سخنرانی و گروه ارسال پیام کوتاه تفاوت معناداری مشاهده نشد ($P > ۰/۰۵$). نکته مهم این بود که هرچند تفاوت بین میانگین گروه سخنرانی و ارسال پیام کوتاه با گروه کنترل معنادار بوده است، لیکن سطح معناداری نسبت به مرحله پس آزمون کاهش یافته است.

جدول (۷). نتایج آزمون تعقیبی شفه جهت مقایسه زوجی میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی گروه‌های آزمایش و کنترل در مرحله پیگیری یک ساله

مقایسه زوجی گروه‌ها		بیزاری از یکنواختی		ماجراجویی	
		اختلاف میانگین	سطح معناداری	اختلاف میانگین	سطح معناداری
گروه شناختی- رفتاری	سخنرانی	-۱/۱۳	**۰/۰۰۱	-۱/۳۴	**۰/۰۰۱
	ارسال پیام کوتاه	-۱/۲۱	**۰/۰۰۱	-۱/۱۵	**۰/۰۰۱
	کنترل	-۱/۶۸	**۰/۰۰۱	-۱/۵	**۰/۰۰۱
گروه سخنرانی	ارسال پیام کوتاه	-۰/۰۸	۰/۷۸۵	۰/۱۹	۰/۷۴۱
	کنترل	-۰/۵۵	۰/۱۶۶	-۰/۱۶	۰/۶۵۲
گروه ارسال پیام کوتاه	کنترل	-۰/۴۷	۰/۱۹۳	-۰/۳۵	۰/۲۱۱

**P < ۰/۰۱ *P < ۰/۰۵

نتایج جدول (۷) نشان می‌دهد که میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی گروه شناختی- رفتاری از سه گروه دیگر کمتر بوده است ($P < ۰/۰۱$). در حالی که بین میانگین نمرات گروه سخنرانی و گروه ارسال پیام کوتاه با گروه کنترل و گروه سخنرانی با گروه ارسال پیام کوتاه تفاوت معنادار

مشاهده نشد ($P > 0/05$). در واقع، نتایج بیانگر آن بود که روش شناختی-رفتاری اجتماعی پس از گذشت یک سال از آخرین جلسه آموزش پیشگیری، اثربخشی خود را حفظ کرده است، در حالی که دو روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه در پیگیری یک ساله، اثربخشی خود را بر روی ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی دانش آموزان از دست داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که روش‌های پیشگیری بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به سوء مصرف مواد مخدر موثر بوده‌اند و موجب ایجاد نگرش منفی در دانش‌آموزان شده‌اند. بنابراین نتیجه این پژوهش با نتایج اغلب پژوهش‌های قبلی همسویی دارد (کارول، ۲۰۰۰؛ کوچی‌پرس، ۲۰۰۲؛ بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵؛ یانگ و همکاران، ۲۰۰۸؛ اسپیت و همکاران، ۲۰۱۰؛ یونسی و محمدی، ۱۳۸۵). در واقع، بررسی‌ها نشان می‌دهند که بیشتر افراد در سن نوجوانی به سمت مصرف مواد مخدر گرایش پیدا می‌کنند و دلیل اصلی آن علاوه بر شرایط فیزیولوژی، روانی و فشار همسالان برای سوء مصرف مواد مخدر (کامپفر و همکاران، ۱۹۹۸؛ استرنبرگ و مانهام، ۲۰۰۷)، به دلیل عدم آگاهی آنان در مورد ضرر و زیان ناشی از مصرف مواد مخدر و در نتیجه عدم نگرش منفی نسبت به سوء مصرف مواد مخدر است (کوپر و همکاران، ۱۹۹۵). بنابراین هر گونه آموزش و مداخله در زمینه آگاه‌سازی از ضرر و زیان مصرف مواد مخدر، می‌تواند نگرش افراد را نسبت به سوء مصرف مواد مخدر تعدیل نماید. به همین دلیل، متون تخصصی مربوط به پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر این ایده را مطرح کرده‌اند که حتی یک ذره پیشگیری بهتر از عدم پیشگیری و حتی بهتر از درمان است (موسسه ملی سوء مصرف مواد، ۲۰۰۳). واقعیت این است که هر گونه آموزش و آگاه‌سازی از طریق در اختیار گذاشتن اطلاعات موثر پیرامون مزایا و معایب هر موضوعی -از جمله سوء مصرف مواد- می‌تواند نگرش افراد را در ابعاد مختلف، شناختی، عاطفی و رفتاری تغییر دهد و از این طریق بر روی گرایش یا عدم گرایش آنها تاثیر بگذارد (کرولانگی و هیگینز، ۲۰۰۷).

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که ارائه روش‌های پیشگیری موجب تعدیل میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی دانش‌آموزان گروه‌های آزمایش شده است. اگرچه نتایج پژوهش‌ها مبین آن است که هیجان‌طلبی از مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های گرایش نسبت به مصرف مواد مخدر است (یانوویزکی، ۲۰۰۵؛ کاگان و اسنیدمن، ۲۰۰۹؛ فتحی و مهرابی‌زاده، ۱۳۸۵)؛ با این حال، نتایج پژوهش‌های قبلی نشان داده است که دو بعد بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی بیش از سایر ابعاد هیجان‌طلبی در گرایش افراد به سمت سوء مصرف مواد مخدر نقش دارند. در واقع، چون بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی با تنوع‌طلبی و جستجو برای تجربه‌های نو و جدید همبسته هستند، لذا افراد نوعاً به منظور تعدیل خلق و خو و افزایش تجارب هیجانی مثبت به سوی مصرف مواد گرایش پیدا می‌کنند (کوپر و همکاران، ۱۹۹۵). بنابراین اگر بتوان به افراد در مورد هیجان‌ها و کارکرد هیجان‌های خود آموزش داد و آن‌ها را آگاه ساخت، راحت‌تر می‌تواند به شناسایی و کنترل آن‌ها دست پیدا کنند. از این رو، مطالعات نشان داده‌اند که الگوی آموخته شده کنار آمدن،

نقش مهمی در پیشگیری از سوء مصرف مواد ایفاء می‌کند. کودکانی که سرشت ویژه‌ای مثل برانگیختگی زیاد، یا بازداری شدید دارند، ممکن است وقتی در موقعیت حل مسئله قرار می‌گیرند، خشم و در ماندگی بیشتری احساس کنند و در نتیجه تمایل بیشتری دارند که برای کنار آمدن با چنین هیجان‌هایی از مواد استفاده کنند. اگر این کودکان یا نوجوانان یاد بگیرند که مشکلات‌شان را به نحو موثرتری ارزیابی و حل نمایند، احتمالاً گرایش آنها به سمت سوء مصرف مواد کاهش می‌یابد (ویندل و ویندل، ۲۰۰۶؛ کاگان و اسنیدمن، ۲۰۰۹). زاگرم (۱۹۸۳) نیز خاطر نشان ساخته است که بعد ماجراجویی با رفتارهای خطرپذیر مثبت در ارتباط است، ولی رابطه‌ی ضعیف‌تری با رفتار خطرپذیر منفی دارد (زاگرم، ۲۰۰۷).

نتایج مقایسه‌ای مربوط به میزان اثربخشی هر یک از روش‌های پیشگیری بیانگر آن بود که میانگین نمرات نگرش نسبت به سوء مصرف مواد مخدر، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی هر سه گروه آزمایش کمتر از گروه کنترل بوده است. در عین حال که مشخص شد اثربخشی روش شناختی - رفتاری اجتماعی بالاتر از دو روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه بوده است، ولی بین دو روش ارسال پیام کوتاه و سخنرانی تفاوت معناداری وجود نداشته است. نتایج این پژوهش با اغلب پژوهش‌های قبلی مبنی بر این که روش‌های پیشگیری جامع و یکپارچه اثربخش‌تر از روش‌های نشر اطلاعات هستند همسویی دارد (بوتوین، گریفین و ویلیامز، ۲۰۰۱؛ موسسه ملی سوء مصرف مواد، ۲۰۰۳؛ بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵؛ روهرباخ، سان و سوسمن، ۲۰۱۰).

در واقع، روش شناختی - رفتاری اجتماعی به لحاظ روش و محتوا توانسته است بر روی عوامل خطرآفرینی مانند نگرش مثبت به مصرف مواد مخدر، عدم بازداری، خود کنترل ضعیف، انفعال در روابط، عدم مقاومت در برابر فشار همسالان، رفتارهای منفی، نوجویی و هیجان‌طلبی مثبت نسبت به تجربه و مصرف مواد مخدر، و همین‌طور بر روی افزایش عوامل محافظت‌کننده از قبیل، نگرش منفی نسبت به سوء مصرف مواد مخدر، بازداری مناسب، کنترل هیجان‌ها، مدیریت خود، رفتارهای مثبت، سبک‌های مقابله‌ای مساله‌مدار تاثیر بگذارد. در حالی که روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه به لحاظ روش و محتوا، اگرچه بر روی نگرش کلی نسبت به سوء مصرف مواد، بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی تاثیر گذاشته‌اند، لیکن اثربخشی آنها در مقایسه با روش شناختی - رفتاری اجتماعی کمتر بوده است. این موضوع با آنچه در منابع پیشگیری تصریح شده است مبنی بر این که روش‌های مبتنی بر رویکرد پیشگیری نشر اطلاعات صرفاً می‌توانند بر روی نگرش تاثیر بگذارند و نحوه‌ی مقاومت افراد در مقابل مصرف مواد را تقویت نمایند همخوانی دارد (بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵؛ یونسی و محمدی، ۱۳۸۵).

البته نباید از این نکته غافل شد که دو روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه نیز تا حدود زیادی بر روی تغییر نگرش و تعدیل بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی موثر بوده‌اند. هرچند به نظر می‌رسد که روش ارسال پیام کوتاه در مقایسه با روش سخنرانی از کمبود آموزش مستقیم و چهره به چهره

رنج می‌برد، لیکن استفاده از فن‌آوری‌های نوین و از جمله ارسال پیام کوتاه به لحاظ جذابیتی که برای نوجوانان و جوانان دارند، می‌تواند کمبود خود در زمینه‌ی ارتباط مستقیم را جبران نمایند. برنامه‌هایی که از طریق رسانه‌های چندگانه در دسترس جوانان قرار می‌گیرند، به واسطه جذابیتی که برای آنها ایجاد می‌کنند، می‌توانند اثرات نیرومندی بر هنجارهای اجتماعی و تغییر در هنجارهای منفی - مانند فشار همسالان برای مصرف مواد - ایجاد نمایند (چو و همکاران، ۱۹۹۸). در مجموع، بررسی‌ها نشان می‌دهند که روش‌های نوین مبتنی بر نشر اطلاعات در مقایسه با برخی از روش‌های سنتی از کارایی بیشتری برخوردارند (دی‌نویا، شوین و داستور، ۲۰۰۳؛ شینک، دی‌نویا و گلاسمن، ۲۰۰۴).

نتایج پژوهش در خصوص پایداری میزان اثربخشی روش‌های پیشگیری مبین آن بود که روش‌های پیشگیری در مجموع پایداری خود را در دوره پیگیری یک ساله حفظ کرده‌اند. بنابراین با نتایج پژوهش‌های قبلی مبنی بر اثربخشی دراز مدت روش‌های پیشگیری بر روی نگرش و متغیرهای همبسته با سوء مصرف مواد مخدر همسویی دارد (بوتوین و همکاران، ۱۹۹۰؛ بوتوین و همکاران، ۱۹۹۵؛ کارول، ۲۰۰۰؛ یانگ و همکاران، ۲۰۰۸؛ سان و همکاران، ۲۰۰۸؛ فاگیانو و همکاران، ۲۰۰۸، ۲۰۱۰؛ اسپیت و همکاران، ۲۰۱۰).

با این حال نتایج پژوهش مبین آن بود که به جزء روش پیشگیری شناختی - رفتاری اجتماعی که تاثیر خود را بر روی تغییر نگرش و بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی در دوره پس‌آزمون و پیگیری یک ساله حفظ کرده است، دو روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه بر روی تغییر نگرش در مرحله پیگیری یک ساله گرچه اثربخش بوده‌اند، ولی اثربخشی آنها در مقایسه با مرحله پس‌آزمون تا حدودی کاهش یافته است. موضوع در خصوص میانگین نمرات بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی کاملاً متفاوت است. به طوری که نتایج نشان دادند که دو روش سخنرانی و ارسال پیام کوتاه اثربخشی خود را در مرحله پیگیری یک ساله بر روی بیزاری از یکنواختی و ماجراجویی به کلی از دست داده‌اند. باید در نظر داشت که اگرچه روش‌های پیشگیری با هر گونه جهت‌گیری در روش و محتوا، چون به نوعی باعث افزایش اطلاعات و آگاهی افراد نسبت به زیان‌های ناشی از سوء مصرف مواد مخدر می‌شوند، در نهایت نگرش و میزان گرایش افراد نسبت به مواد مخدر را تعدیل می‌نمایند (بوتوین و گریفین، ۲۰۰۵؛ یونسی و محمدی، ۱۳۸۵). با این حال روش پیشگیری شناختی - رفتاری اجتماعی به دلیل استفاده از چارچوب ساختار یافته، استفاده از تکالیف منزل، ارائه آموزش مهارت‌های اجتماعی بر روی نگرش افراد نسبت به مواد مخدر اثربخشی بالاتر و در عین حال پایدارتری داشته است.

نتیجه‌گیری کلی این است که چنان‌چه هدف صرفاً تغییر بلندمدت در نگرش افراد نسبت به سوء مصرف مواد مخدر و تغییر کوتاه‌مدت در متغیرهای همبسته مانند ماجراجویی و بیزاری از یکنواختی است، روش‌های مبتنی بر رویکرد نشر اطلاعات مانند روش سخنرانی و به خصوص روش ارسال پیام کوتاه مناسب هستند. ولی چنان‌چه هدف تغییر بلندمدت در نگرش و سایر متغیرهای همبسته با سوء مصرف مواد مخدر است بایستی از روش‌های پیشگیری یکپارچه مانند روش شناختی - رفتاری اجتماعی استفاده کرد.

در اجرای این پژوهش محدودیت‌هایی وجود داشته است: اول، هرچند پیگیری یک ساله در نگاه اول یک پیگیری بسنده به نظر می‌رسد، ولی با توجه به سال‌های نوجوانی که معمولاً از ۱۲ سالگی تا ۲۳ سالگی (یعنی ۱۱ سال) را در برمی‌گیرد، دوره پیگیری یک ساله در مقایسه با آن چندان بسنده به نظر نمی‌رسد. دوم، با توجه به عدم استاندارد بودن پیام‌های مربوط به گروه ارسال پیام کوتاه، اظهار نظر نهایی در خصوص میزان کارایی و اثربخشی این روش پیشگیری باید با احتیاط صورت گیرد. ضمناً پیشنهاد می‌شود این محدودیت‌ها در پژوهش‌های آتی مورد توجه پژوهشگران قرار گیرند.

تشکر و قدردانی: لازم است از مسئولین دانشگاه آزاد واحد نایین به خاطر تامین اعتبار اجرای طرح پژوهشی و همین‌طور از دانش‌آموزان دوره‌های متوسطه شهر کرد که با همکاری خود انجام این پژوهش را میسر ساختند، تشکر و قدردانی نمایم.

منابع

- احقر، قدسی، حسینی، نرگس، اکبری، ابوالقاسم، و شریفی، نسترن. (۱۳۸۸). پرسشنامه‌های پژوهشی در زمینه‌ی روان‌شناسی، مشاوره، علوم تربیتی و جامعه‌شناسی. تهران: انتشارات سخن.
- فتحی، کیهان. و مهرابی‌زاده، مهناز. (۱۳۸۵). بررسی میزان افسردگی، هیجان‌خواهی، پرخاشگری، سبک‌های دل‌بستگی و تحصیلات والدین به‌عنوان پیش‌بین‌های وابستگی به مواد مخدر در نوجوانان پسر شهر اهواز. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی، ۹(۱)، ۴۵-۲۳.
- قربانی، بیژن. و فاتحی‌زاده، مریم. (۱۳۸۳). اثربخشی تغییر نگرش، آموزش ابراز وجود و ایمن‌سازی در مقابل استرس در کاهش گرایش به مواد مخدر در دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان. فصلنامه دانش و پژوهش در روان‌شناسی، ۲۵، ۸۵-۷۷.
- یونسی، سید جلال. و محمدی، محمدرضا. (۱۳۸۵). استفاده از رویکرد نشر اطلاعات در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد در میان نوجوانان. دوماهنامه دانشور رفتار، ۱۳(۲)، ۱۶-۱۰.
- Bandura, A. (1977). Self efficiency, Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychiatry Review*, 84, 191-215.
- Botvin, G., Baker, E., Dusenbury, L., Botvin, E., & Diaz, T. (1995). Long-term follow-up results of a randomized drug-abuse prevention trial in a white middle class population. *Journal of the American Medical Association*, 273, 1106-1112.
- Botvin, G. J., Baker, E., Filazzola, A., & Botvin, E. (1990). Prevention adolescent drug abuse through a multimodal cognitive – behavioral approach. *Journal of Consult Clinical Psychology*, 58, 437-446.
- Botvin, G. J. & Griffin, K. W. (2005). *School – based program in low-income substance abuse: a comprehensive textbook*. 4th edition. Philadelphia: Lippincott William & Wilkins.
- Botvin, G. J., Griffin, K. W., & Williams, M. (2001). Drug abuse prevention among Minority Adolescents: post test and one-year follow-up of school – based preventive intervention. *Prevention Science*, 2(1), 1-13.
- Carroll, K. (2000). Relapse prevention strategies for treatment of cocaine abuse. *Archives of General Psychiatry*, On line: available at: URL: <http://www.athealth.com>.
- Chou, C., Montgomery, S., Pentz, M., Rohrbach, L., Johnson, C., Flay, B., & Mackinnon, D. (1998). Effects of a community-based prevention program in decreasing drug use in high-risk adolescents. *American Journal of Public Health*, 88, 944-948.
- Cooper, M. L., Frone, M. R., Russell, M., & Muder, P. (1995). Drinking to regulate positive and negative emotions. A motivational model use. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 990-1005.
- Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school – based drug prevention program. *Addictive Behaviors*, 27(6), 1009-1023.
- Di Noia, J., Schwinn, T., Dasture, Z. A., & Schinke, S. P. (2003). The relative efficacy of pamphlets, CD-Rom, and the internet for disseminating adolescent drug abuse prevention programs: an exploratory study. *Preventive Medicine*, 37(6), 646-653.
- Dishion, T., Kavanagh, K., Schneiger, A. K. J., Nelson, S., & Kaufman, N. (2002). Preventing early

- adolescent substance use: A family centered strategy for the public middle school. *Prevention Science*, 3(3), 191–202.
- Essau, C. A. (2011). Comorbidity of substance use disorders among community-based and high-risk adolescents. *Psychiatry Research*, 185, 176–184.
- Faggiano, F., Vigna, F., Burkhart, G., Bohm, K., & Gergori, D. (2008). The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: 18-month follow up of the Eu-Dap cluster randomized controlled trial. *Drug and Alcohol Dependence*, 108(1-2), 56-64.
- Faggiano, F., Vigna, F., Burkhart, G., Bohm, K., & Gergori, D. (2010). The effectiveness of a school-based substance abuse prevention program: Eu-Dap cluster randomized controlled trial. *Preventive Medicine*, 47(5), 537-543.
- Feinstein, E. C., Richter, L., & Foster, S. U. (2012). Addressing the critical health problem of adolescent substance use through health care, research, and public policy. *Journal of Adolescent Health*, 50, 431–436.
- Ferguson, C. J., & Meehan, D. C. (2011). With friends like these...: Peer delinquency influences across age cohorts on smoking, alcohol and illegal substance use. *European Psychiatry*, 26, 6-12.
- Flay, B. R. (2000). Approaches to substance use prevention utilizing school curriculum plus social environment change. *Addictive Behaviors*, 25(6), 861-885.
- Forthun, I. F., Bell, J. J., Belln, J., & Peek, C. W. (1999). Religiosity sensation seeking and alcohol drug use in denominational and gender contents. *Journal of Drug Abuse*, 29 (1), 75- 90.
- Hansen, W. b., Johnson, A. C., Flay D., Phil, B. R., Graham, J. W., & Sobel, J. (1988). Affective and social influences approaches to the prevention of multiple substance abuse among seventh grade students: Results from project Amart. *Preventive Medicine*, 17 (2), 135-154.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Arthur, M. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*. 90(5), 1–26.
- Helmus, T. C., Downey, K. K., Arfken, C. L., Henderson, M. J., & Schuster, C. R. (2001). Novelty seeking as a predictor of treatment retention for heroin dependent cocaine users. *Journal of Drug and Alcohol Dependence*, 61(3), 287- 295.
- Jessor, C. L., Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic press.
- Ialongo, N., Poduska, J., Werthamer, L., & Kellam, S. (2001). The distal impact of two first-grade preventive interventions on conduct problems and disorder in early adolescence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9, 146–160.
- Kagan, J., & Snidman, N. (2009). *The Long Shadow of Temperament*. President and fellows of Harvard College.
- Kaplan, H., & Sadock, B. (2005). *Comprehensive Text Book of Psychiatry*, 8th Lippincott Williams & Wilkins.
- Kopstein, A. N. (1999). *Motivational and personality factors associated with adolescent alcohol, tobacco and marijuana use*. Dissertation Abstracts International: Section B: The sciences and Engineering.
- Kruglanski, A. W., & Higgins, E. T. (2007). *Social psychology*. 2nd ed, Davision of Guilford Publications.
- Kumpfer, K. L., Olds, D. L., Alexander, J. F., Zucker, R. A., & Gary, L. E. (1998). Family etiology of youth problems. In: Ashery, R.S.; Robertson, E.B.; and Kumpfer K.L.; eds. *Drug Abuse Prevention Through Family Interventions*. NIDA Research Monograph No. 177. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

- McCuller, W. J., Sussman, S., Dent, C. W., & Teran, L. (2001). Concurrent prediction of drug use among high-risk youth. *Addictive Behaviors*, 26 (1), 137-142.
- National Institute on Drug Abuse. (2003). *Prevention Drug Use: among children and adolescents*. New York: Department of Health.
- Rohrbach, L. A., Sun, P., & Sussman, S. (2010). One – year follow – up evaluation of the project toward no drug abuse (TND) dissemination trail. *Preventive medicine*, 51 (3-4), 313-319.
- Schinke, S. P., Di Noia, J., Glassman, J. R. (2004). Computer – mediated intervention to prevent drug abuse and violence among high – risk youth. *Addictive Behaviors*, 29, 225-229.
- Speath, M., Weichold, k., Rainer, K. S., & Wiensner, M. (2010). Examining the differential effectiveness of a life skills program on alcohol use trajectories in early adolescence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(3), 334-348.
- Sternberg, L., & Monahan, C. C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *psychology*, 43(6), 1531-1543.
- Steinberg, L., & Morris, A. S. (2001). Problem – behavior theory – a brief overview. *Annual Review Of Psychology*, 50(2), 83-110.
- Sun, P., Sussman, S., Dent, C., & Rohrbach, L. A. (2008). One –year follow-up evaluation of project towards no drug abuse (TND-4). *Preventive Medicine*, 47(4), 438-442.
- Swisher, J.d, Warner, R.,& Herr, E. (1972). Experimental comparison of four approaches to drug abuse prevention among ninth and eleventh graders. *Journal of Counselling Psychology*, 19(4), 328-332.
- Windle, M., & Windle, R. C. (2006). Adolescent temperament and lifetime psychiatric and substance abuse disorders assessed in young adulthood. *Personality and Individual Differences*, 41(1), 15-25.
- Witte, K. (1992). Putting he fear into fear appeals: recoclling the literature the extended parallel process model. *Communication Monographs*, 59, 329-349.
- Yanovizky, I. (2005). Sensation seeking and adolescent drug use: The mediation role of association with deviant peers and pro-drug discussions. *Health Communication*, 17 (1), 67-89.
- Young, Qiong., Liu, You Yong., Zeng, Yue Feng., Yi, Wei Cui, Ji, Wei., Zeng, Zhen Wang. (2008). Evaluation of effectiveness of integrated intervention program in improving drug addicts psychological health. *Biomedical and Environmental Sciences*, 21(1), 75-84.
- Zukerman, M. (2007). *Sensation seeking and risky behavior*. Washington D.C: American Psychological Association.